

на всеукраїнських (Allukrainertums) засадах Головну Команду УПА, яка не підлягатиме жодним політичним групам⁷⁷. Про нові демократичні засади говорять «Програмові постанови» III НВЗ, в яких написано про «свободу друку, слова, думки, переконань, віри й світогляду. Проти офіційного накидування суспільності світоглядових доктрин і догм». Стаття 12-та говорить про «повне право національних меншостей плекати свою власну по формі й змісту національну культуру». Стаття 13-та — про «рівність усіх громадян України незалежно від їх національності в державних та громадських правах та обов'язків, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок»⁷⁸. Варто відзначити, що ці далекосяжні, навіть революційні зміни в структурі і програмі ОУН відбулися в час жорстокої боротьби проти двох тоталітарних держав. Це значний поступ у розвитку української політичної думки.

Отож, від вересня 1941 р. ОУН(б) провадила наполегливу антинацистську пропаганду, яка впливала не лише на членів Організації, але й на все українське суспільство. Зрозуміло, що це не була лише боротьба на словах — це був необхідний період психологічної та організаційної підготовки до відкритого спротиву німецькому пануванню. Брутальна і деспотична поведінка німецьких властей зіграла на руку ОУН, бо пригноблене населення переконалося, що єдина його надія — долучившись до ОУН, узяти активну участь у національному русі опору.

УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕГІОН РОМАНА СУШКА. НАПАД ЗІ СЛОВАЧЧИНИ НА ПОЛЬЩУ (1939)*

У словацькій історіографії дотепер немає широких відомостей про т. зв. Український легіон полковника Романа Сушка, який у перші дні вересня 1939 р. взяв участь у відомому нападі з території Словаччини на сусідню Польщу. Тим часом ідеться про цікавий історичний факт, який додає нові акценти у проблематику. Згадка про цю «таємну» українську військову формування, підпорядковану Абверу з'явилась у книжці Богуша Хньоупека «Бандерівці»¹. Досліджуючи діяльність Української Повстанської Армії («бандерівців») на території Словаччини у 1945—1947 рр., автор зіштовхнувся з браком інформації про українське військове формування, яке під час приготувань до нападу на Польщу влітку 1939 р. за наказом німецького військового командування було переміщене на територію Східної Словаччини. Тут воно проходило вишкіл, готуючись до бойових і диверсійних дій на польській території. Саме опис тих подій у книжці Хньоупека надихнув нас на спробу дослідити їх глибше.

Причини виникнення Українського легіону Р. Сушка, його призначення неможливо зрозуміти поза ширшим контекстом поривань українців створити незалежну державу, які увінчалися успіхом ще під час Першої світової війни. Хоч період української незалежної державності (1918—1920) і розчинився у круговерті змін політичних режимів і вторгнення ворожих військ, він був для українців важливим доказом власного державотворчого процесу. Вони усвідомлювали, що сусідні країни (насамперед Польща і більшовицька Росія) позбавили їх омріяної державності, розділили їхню територію і піддали населення національному тиску та асиміляції. Тодішні держави-лідери (особливо Британія і Франція) залишались байдужими до цього і передовсім захищали інтереси Польщі (в рамках Версальської системи), не бажаючи втручатись у «внутрішні» процеси більшовицької Росії. Дозволимо собі ствердити, що Франція

⁷⁷ *Ukrainische Nationalistische Bewegung*. — С. 94—95.

⁷⁸ *ОУН в світі постанов...* — С. 112. Киричук Ю. *Український національний рух 40 — 50 років ХХ століття: Ідеологія та практика*. — Львів 2003. — С. 131—132; Прокоп М. *У сорокріччя III Надзвичайного Великого Збору ОУН // Сучасність*. — 1983. — Липень-серпень. — С. 104—132.

* Це дослідження здійснено в рамках грантового проекту VEGA č. 1/2226/05 «Українська Повстанська Армія (УПА) у Словаччині в 1945—1947 рр.» Зі словацької переклала Ольга Сало.

¹ *Chňoupek V. Banderovci*. — Bratislava, 1989.

та Британія зберегли status quo у Східній Європі, але позбавили українців будь-яких надій на майбутнє. Саме в таких геополітичних умовах і почав розвиватися новітній український націоналізм, і лише час показав, у що він може втілитися.

Протягом 1917—1921 рр. чимало політичних, військових і громадських діячів-українців емігрувало в країни Центральної, Південної та Західної Європи. Власне, від цього найбільш освіченого прошарку емігрантства, до якого належали й люди відомі в демократичних колах, виходили імпульси до боротьби проти чужинського панування в Україні за відновлення її незалежності. На початку 1920-х рр. в еміграції з'явилося декілька сотень українських політичних, наукових та військових організацій². Проте незабаром, зрозумівши, що їм бракує єдності, вони почали гуртуватись у спілки та групи*. 1920 р. в Празі виникла Українська Військова Організація (УВО), яку заснував полк. Євген Коновалець**. Пізніше її центр був перенесений у Берлін (1926). Це відбулось не випадково.

² Vidňanský S. *Ukrajinská emigrácia v medzivojnovom Česko-Slovensku. Historický časopis*. — Roč. 40. — 1992. — Č. 3. — S. 370—385.

* Варто назвати найбільші з них. Одна така група сформувалася навколо колишнього козацького отамана, полк. Полтавця-Острияниці, котрий знайшов притулок у Мюнхені і пізніше очолює «Українське національне козацьке товариство». Він намагався створити центр українських антирадянських організацій у столиці Баварії. Інша велика група утворилася навколо гетьмана Павла Скоропадського, який мав намір відновити монархічну Українську державу у формі спадкового гетьманату. Разом із прихильниками він заснував у Берліні Український науковий інститут, який мав потужні осередки в багатьох країнах Європи. Наступною організацією була Українська Народна Республіка (УНР) Симона Петлюри, котрий перебував у Варшаві. Найактивніше Петлюра діяв у Польщі, де й розміщувалась офіційна резиденція його уряду, пізніше перенесена до Франції. Разом із залишками своєї армії, яка була інтернована на території Польщі, він організував рейди, селянські повстання, диверсії і бунти проти режиму на території радянської України. Петлюра працює за допомогою могутньої підпільної мережі, яка нараховувала кілька тисяч членів, спровокувати масовий збройний виступ.

** Євген Коновалець (1891—1938) — видатний український військовий і політичний діяч, випускник правничого факультету Львівського університету, офіцер австрійської армії, полковник; у 1918—1920 рр. командир дивізії, корпусу і групи Січових стрільців Армії УНР; засновник і керівник УВО (від 1921); організатор і Провідник ОУН (від 1929). Від 1922 р. в еміграції (у Чехословаччині, Німеччині, Швейцарії, Італії). Організаційно об'єднав УВО та ОУН; нав'язав контакти з політиками в Німеччині, Великій Британії, Литві, Іспанії та Італії; організував політично-інформаційні служби в багатьох політичних центрах Європи; залучив до співпраці з ОУН широке коло українських емігрантів. Загинув 23 травня 1938 р. в Роттердамі внаслідок замаху, який виконав радянський агент Павло Судоплатов.

Організація Є. Коновальця (зрештою, як і всі інші) потребувала коштів для існування, і першою їх запропонувала їй Німеччина, яка мала досвід в «українському питанні» ще від 1918 р. й тому враховувала його у своїх планах на майбутнє.

Поступово керівники УВО зрозуміли, що крім військової їм потрібно створити організацію, яка дасть ідеологічну базу українському рухові. Так визрівала потреба об'єднати еміграційні угруповання. Тому було засновано Провід Українських Націоналістів (ПУН) — підготовчий орган для проведення Світового Конгресу Українських Націоналістів. Конгрес пройшов 28 січня — 3 лютого 1929 р. у Відні, і під час нього було засновано Організацію Українських Націоналістів (ОУН). Саме члени Конгресу сформулювали тезу, яка надовго стала головною ідеєю українського руху: ОУН, «маючи на меті створити Незалежну Соборну Українську Національну Державу змагає до повного усунення всіх окупантів з українських земель і, керуючись інтересами Нації, відкидає орієнтації на історичних ворогів України»³. ОУН очолює Є. Коновалець, його УВО мала бути військовим крилом ОУН. У наступні роки ОУН поглинула майже всі націоналістичні організації та угруповання в еміграції і на сході тодішньої Польщі (в українській Галичині) і стала єдиною силою, здатною керувати революційними процесами⁴.

Від моменту виникнення ОУН у її програмних документах простежується однозначна орієнтація на збройні засоби відновлення української державності. Боротьба мала йти у двох напрямках: перший — повстання в окупованій Україні; другий — формування добровольчих частин у складі іноземних армій, які в слушний момент мали би приєднатись до повстанців і таким чином утворити єдину військову силу⁵. Розробляючи другий напрям стратегії, ОУН орієнтувалася на Берлін і шукала шляхи співпраці з німецькими політичними та військовими діячами. За тодішнього геополітичного співвідношення сил у Європі, ОУН не мала іншого варіанту. Вона не могла розраховувати на підтримку Франції та Великої

³ Посівнич М. *Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період // Український визвольний рух*. — Зб. 2. — Львів, 2003. — С. 39.

⁴ Детальніше див.: Šmigel' M. *Ukrajinský nacionalizmus medzi nacizmom a bolševizmom // Totalitarismus 2*. — Plzeň, 2006. — S. 119—121.

⁵ Дзьобак В. та ін. *Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія*. — Київ, 2007. — С. 52. Доступно на: http://history.org.ua/oin_ura/ura

Британії — союзників Польщі (яка, з точки погляду українців, окупувала західноукраїнську територію). Українці мусили шукати підтримку в таборі противників Польщі, до якого належала Німеччина. Крім того, у поверсальській Європі Німеччина була єдиною ревізіоністською силою, яка могла розв'язати війну, тобто змінити наявний міжнародний устрій. Німеччину цікавило політичне і військове послаблення Польщі та Радянського Союзу. Можливу війну між цими державами Провід ОУН вважав єдиним реальним шансом для України здобути незалежність. Цю ситуацію цілком прозорою вважав ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов, який сформулював центральну тезу концепції ОУН: Україна мала звільнитись у «тіні німецького військового походу».

З іншого боку, німецькі експансіоністські кола, особливо на початку 1930-х рр., були зацікавлені у співпраці з ОУН, вони приділяли їй велику увагу і включали Україну у свої плани. Після того, як владу в Німеччині захопили нацисти, ці плани знайшли реальне втілення. Отже, можна сказати, що провідні німецькі військові та політичні сили й очільники української еміграції, в середині 1930-х рр. ХХ ст., мали достатньо причин, щоб розвивати партнерські взаємини⁶.

Окрім цього, ОУН поступово виробила досконалі засоби конспірації, в основі яких лежала міцна організаційна структура. Таку добре налагоджену мережу, яку мала ОУН (її вважали найефективнішим апаратом розвідки в Європі), у наступні роки стали використовувати майже всі європейські таємні служби. Однак особливо зацікавилася нею німецька військова розвідка Абвер. Це був приклад вигідної для обох сторін співпраці. Схожа практика існувала впродовж десятиріч: розвідки різних країн використовували для своїх цілей революційні рухи на території противника, не зважаючи на їхні ідеологічні переконання. Революціонери, зі свого боку, були зацікавлені в допомозі іноземних розвідок, бо вона часто була для них єдиною реальною можливістю покращити матеріально-технічну базу⁷. Так було і у випадку співпраці німецького Абверу

⁶ Koval' M. Úloha a miesto Organizácie ukrajinských nacionalistov v rokoch 1939 – 1945 // *Historický časopis*. – Roč. 43. – 1995. – Č. 4. – S. 669.

⁷ Лідери більшовиків, сіоністів, польських та вірменських націоналістів, іспанських комуністів та анархістів, курдських повстанців та афганських моджахедів – усі мали тісні контакти з різноманітними закордонними розвідками (Дзьобак В. та ін. *Організація Українських Націоналістів...* – С. 27).

з УВО⁸ та, пізніше, ОУН. Абвер навчав членів ОУН, які, здобувачи «німецьку освіту», одночасно працювали на свою організацію. Спершу вони займалися розвідувальною діяльністю. Крім військової, вони збирали політичну та економічну інформацію. В кінці 1930-х — на початку 1940-х рр. українці здійснювали саботажну та диверсійну діяльність, здебільшого на сході Польщі. Напередодні початку війни головним завданням ОУН була військова підготовка членства. Організація влаштовувала теоретичні заняття, але не могла запропонувати такого всебічного практичного вишколу, як регулярна армія.

Припускають, що за кілька місяців до нападу на Польщу представники вищого військового керівництва Німеччини звернулись до Андрія Мельника*, який став на чолі ПУНу після вбивства Є. Коновальця, з пропозицією організувати українське повстання на сході Польщі (в Галичині). Відтак частина польських військ була би змушена покинути німецько-польське пограниччя, і це полегшило би проникнення німецької армії вглиб Польщі. Водночас у німецьких військових колах припускали, що вибух українського повстання в Галичині міг би стати приводом для німецького вторгнення в Польщу⁹. У кожному разі, за цю послугу Третій Райх обіцяв А. Мельнику визнати майбутню Українську державу¹⁰. Між Мельником та вищим командуванням Вермахту почались інтенсивні

⁸ Уже 1925 р. в Гданську німецький Абвер організував курси для сержантів та офіцерів УВО, які наступного року закінчили 60 старших членів УВО (колишніх вояків) та 50 молодих членів організації (Поліщук В. *Гірка правда. Злочинність ОУН – УПА*. – Торонто–Варшава–К., 1995. – С. 149).

* Андрій Мельник (1890–1964) – видатний український військовий і політичний діяч, від 1918 р. полковник, співорганізатор і командир дивізії Січових стрільців (до 1920). Співзасновник УВО і її крайовий комендант (1922); від 1934 р. член Сенату ОУН. Після вбивства Є. Коновальця (1938) став Провідником ОУН. На початку 1940 р., після розколу в ОУН, очолив одну з її фракцій – ОУН(м). Помер у м. Люксембургу.

⁹ Керівники української військової еміграції вважали, що для здійснення такої акції потрібні 1 300 офіцерів та 12 000 вояків. Незадовго до нападу на Польщу Вермахт припускав, що кількість українських партизанів, підготовлених до військового повстання, складає 4 000 вояків. Див.: Мотука Г. *Українська партизанка 1942 – 1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. – Warszawa, 2006. – S. 68–69.

¹⁰ Трофимович В. Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939 – 1945 // *Незалежний культурологічний часопис «І»*. – 2003 – Ч. 28. Доступне на: <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/trofymovych.htm>

переговори¹¹, і ОУН, за посередництва свого крайового командування в Галичині, почала готувати антипольське повстання, яке мало перерости в повстання загальнонаціональне (це швидко виявила польська влада)¹².

Наслідком переговорів між ОУН та військовим відомством німецької розвідки була підписана в червні 1939 р. угода про створення українського диверсійного підрозділу, який мав виконати важливу функцію під час вибуху антипольського повстання у Східній Галичині. Передбачалося, що підрозділ буде переправлений у Польщу через територію Словаччини або повітрям. Його ряди мали поповнити партизани ОУН та українці-дезертири з польської армії¹³. Німці були зацікавлені в існуванні такого українського підрозділу передовсім через пропагандивний ефект. Натомість українські націоналісти отримали реальний шанс долучитись до військових операцій Вермахту. Створення цього диверсійного підрозділу з офіційною назвою Військовий підрозділ українських націоналістів (неофіційно — Український легіон; цю назву часто вживають у літературі) вважається вершиною військової співпраці між тоді ще союзниками — ОУН та Вермахтом¹⁴.

За інформацією німецьких джерел, Український легіон отримав кодову назву «Bergbaer-Hilfe» («допомога гірським селянам») і його вишкіл мав відбуватись у повній таємниці¹⁵. Командиром Легіону було призначено полк. Романа Сушка (відомого своїми

контактами з вищим військовим командуванням Вермахту)*. Він протягом 13 червня — 3 липня 1939 р. вів переговори з полк. Лагузенном (Lahousen) про створення і вишкіл Легіону¹⁶. Політичним референтом нової формації був призначений д-р Ярослав Барановський, а перед Генеральним штабом Вермахту та Міністерством закордонних справ Німеччини її представляв Ріко Ярій¹⁷.

Для підготовки першого українського військового підрозділу було виділено садибу в Сауберсдорфі (Saubersdorf; за 100 км на південь від Відня) де розміщувався навчально-збірний осередок ОУН¹⁸. Уже в травні 1939 р. туди були переведені українські сержанти — випускники шестимісячної Офіцерської школи ОУН у м. Фелдафінг (Feldafing) у Баварії під орудою полк. Р. Сушка. Тут вони вдосконалювали свої вміння під керівництвом німецьких інструкторів з Абверу¹⁹. Остерігаючись польських і радянських шпигунів, їх представили місцевому населенню як румунів і утримували в повній ізоляції²⁰.

До рядового складу Легіону входили члени ОУН, що проживали на території Німеччини або прибули туди зумисне, та колишні вояки Карпатської Січі: ті, котрі, зумівши вислизнути з-під угорської окупації Карпатської України, потрапили в угорський полон²¹, і ті,

* Роман Сушко (1894–1944) — український військовий і політичний діяч, від 1918 р. полковник. Співорганізатор і командир Другої дивізії Січових стрільців (до 1920); співзасновник УВО та її крайовий комендант (1927–1930); співзасновник ОУН і член ПУНУ. Від 1939 р. номінальний командир Українського легіону. У 1939–1940 рр. обласний керівник ОУН на території Генерального губернаторства. На початку 1944 р. за загадкових обставин убитий у Львові.

¹⁶ Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942 – 1960.* — S. 68 – 69.

¹⁷ Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939.* — S. 354. Ріко Ярій (1888–1969) — військовий і політичний діяч. Сержант австрійської армії; діяч УВО та ОУН. Після нав'язання співпраці ОУН(б) з Абвером у 1941 р. припинив активну діяльність.

¹⁸ У навчально-збірному осередку ОУН у Сауберсдорфі ще у 1937–1938 рр. проходили офіцерські навчання військових керівників організації. Налічувалося близько 80 випускників. Див.: Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942 – 1960.* — S. 68.

¹⁹ За свідченнями Івана Стебельського, безпосереднього учасника Легіону (Стебельський І. *Шляхами молодости і боротьби.* — К., 1999. Доступне на: <http://exlibris.org.ua/stebelski>).

²⁰ Чув С.: *Український легион.* — С. 172–174.

²¹ Для учасників Карпатської Січі, яким вдалось уникнути угорського полону, був створений концентраційний табір у Братиславі. За підтримки Німеччини військового керівництва ОУН створило вишкільно-збірний осередок на території Австрії і

¹¹ Проводові ОУН часом здавалося, що німецьке військо командування приязно ставиться до «українського питання» і до ідеї створити українські добровольчі військові формації, які на боці Вермахту здобули б незалежність України — держави під німецьким протекторатом. Однак насправді ситуація була значно складнішою. Сучасні дослідження свідчать про те, що німецьке партійне і військоове керівництво ще перед нападом на СРСР не розробило конкретної стратегії щодо України. Навіть сам Адольф Гітлер не мав чіткого уявлення про долю завойованих територій на Сході. У липні 1941 р. він пропонував перетворити Україну, Білорусь та Балтійські країни у буферні держави. Пізніше говорив про німецьку адміністрацію на цих територіях, а перед самою війною схилився до повної колонізації України. Очевидно, що українцям ніхто не розкривав цих планів (Дзюбак В. та ін. *Організація Українських Націоналістів...* — С. 54).

¹² Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939.* — Lublin 2003. — S. 344–353.

¹³ Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942 – 1960.* — S. 68.

¹⁴ Трофимович В. *Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939 – 1945;* Дзюбак В. та ін. *Організація Українських Націоналістів...* — С. 54.

¹⁵ Чув С. *Український легион.* — Москва, 2006. — С. 172.

котрих на вимогу німецького командування угорська влада звільнила з концентраційного табору в Наїрегізі (Nyíregyháza)²². Звільнених перевезли у замок Гартенштайн (Hartenstein), що за 20 км від Кірхендорфу (Kirschendorfu) у Верхній Австрії), переодягнули в чехословацьку військову форму чорного кольору і долучили до вишколу під керівництвом німецьких інструкторів, який відбувався в гірському таборі поблизу Гартенштайна²³. Колишні учасники Карпатської Січі, які пройшли випробування вогнем у Підкарпатській Україні, утворили ядро Українського легіону²⁴.

Навчання рядовиків Легіону розпочалося приблизно в середині червня і, з огляду на брак часу, відбувалося з максимальною інтенсивністю. Крім військових тренувань, легіонери закінчили курс вивчення видів зброї, курс топографії, конспірації, диверсійної роботи і польової підготовки, а також вивчили історію та географію України. Після закінчення курсів у Сауберсдорфі та гірському таборі в Гартенштайні (ним деякий час керував пор. Осип Карачевський — 'Свобода'), окремі групи українських вояків були відправлені на подальше спеціалізоване навчання (курси десантників, водіїв тощо), яке відбувалось у різних місцях — у Баварії біля Кімського озера (Chiemské jazero, Chiemsee), в Нісі (Nysa; Польща)

поблизу Ганновера (Hannover) у Німеччині. Втікачі з Карпатської України знайшли захист і роботу в околиці чеського Брна (Brno); в горах Гарзу (Harz) були створені військові робочі батальйони. За свідченням Р. Висоцького, німецьке керівництво також дозволило організувати військовий вишкільний центр ОУН неподалік Берліна (Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939. – S. 353).

²² Один із загонів Карпатської Січі, в якому було 200 вояків під керівництвом сот. Степана Сулятицького, відступив на румунську територію під натиском угорських військ. Румуни роззброїли та інтернували солдатів і за кілька днів здали їх угорській армії. Полонені декілька місяців перебували в угорському таборі в Висков, потім у Наїрегізі, де їх постійно оглядали і відвідували представники німецького консульства в Будапешті. Як свідчить Володимир Шигельський — 'Бурлака' (пізніше, у 1945–1947 рр. він був сотенним УПА на Закарзонні), на початку червня 1939 р. від 300 до 400 інтернованих перевезли в Комарно і посадили на німецький транспорт, який доставив їх до замку в Гартенштайні. Там вони довідалися, що їх включать до складу Українського легіону, який візьме участь у боях проти Польщі. Див.: Archiv Ministerstva vnútra (A MV) ČR [архів Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки]. – F. 305-143-1. – Protokol Burlakovej výpovedi. – S. 9.

²³ Чуев С. Украинский легион. – С. 174; Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939. – S. 353.

²⁴ Národný archiv ČR Praha. – F. K. Gottwald. – Správa Ministerstva vnútra ČSR. – Č. III/Aa-4983/1910-48 («Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím»). – S. 12.

та Верхній Сілезії, у Вроцлаві і Бруцку над Літавою (Brucko nad Litavou) та ін.²⁵

Вишкіл закінчився 21 липня 1939 р. сформуванням Легіону у складі 200 осіб²⁶, поділених на дві роти, під керівництвом май. Генка Гутовича — 'Норима'. За участі полк. Р. Сушка (він був номінальним керівником), представників ОУН, офіцерів Вермахту і в супроводі оркестру відбувся святковий огляд Легіону²⁷. 23 липня легіонерів почали організовано переправляти у Східну Словаччину в закритих німецьких вантажівках. Одночасно туди ж малими групами самостійно добиралися вояки із навчальних таборів у Німеччині і поповнювали ряди Легіону.

На початку підрозділи української військової формації розосередили по цілій Східній Словаччині, ймовірно для того, щоб не привертати зайвої уваги. Все це здійснювали у цілковитій таємниці — навіть тодішні словацькі військові джерела не говорять про українську присутність на сході країни (принаймні до цього часу не знайдено відповідних документів). Однак існують дані, що українці дислокувалися поблизу Любіцьких Купелів недалеко від Кежмарку в Левочських горах (як зазначає Б. Хньоупек, «важко було знайти глухіше місце для диверсійної групи, що переходується від шпигунів»²⁸), у селах поблизу Прешова і також у гірському масиві неподалік Медзілаборця. Вояки й далі проходили навчання. Б. Хньоупек, наголошуючи на диверсійному призначенні Українського легіону, констатував: «Солдати невідомо де перебували від самого ранку і аж до вечора. [...] Коли їх хтось випадково зустрічав, у лісі чи на полі, вони завжди ледве трималися на ногах від перевтоми. Багато ходили... Були в поході [...] день за днем, ніч за нічю. За спортивний майданчик їм правили словацькі гори і ліси, ріки і долини. Спіш і Гемер, Левочські гори й Низькі Татри, завжди віддалеки від людських поселень, щоб не привертати уваги. Вишкільні походи, напади, переправи через річки, підкорення висот — ось їхня щоденна робота [...]»²⁹.

²⁵ Chňoupek B. Banderovci. – S. 155–156.

²⁶ Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939. – S. 354.

²⁷ A MV ČR. – F. 305-143-1. – Protokol Burlakovej výpovedi. – S. 8.

²⁸ Chňoupek B. Banderovci. – S. 159.

²⁹ Ibid.

Підрозділ, розміщений у гірській хатині недалеко від Медзіраборець, був готовий нелегально перетнути кордон і долучитись до партизанської антипольської війни. Однак цього не сталося. І Стебельський згадує: «В тій хатині, нічого не роблячи, ми просиділи майже дев'ять днів. Ми лиш добре їли, відпочивали і даремно чекали наказу. Щось мало статись. Я бачив, що наші німці були знервовані і не знають як чинити в такій ситуації»³⁰.

До кінця серпня 1939 р. решта підрозділів Легіону перебували біля Пряшева. У Легіоні налічувалося приблизно 325 вояків³¹. Джерела дають різну інформацію щодо загальної чисельності Українського легіону полк. Р. Сушка. Б. Хньоупек перебільшено стверджує, що він нараховував 1 500 осіб. Польська військова розвідка володіла інформацією, що на кінець серпня поблизу Пряшева перебувало 800 вояків у Соліварі та 300 в Руській Новій Всі³²; згідно з іншим джерелом, було два українські підрозділи по 800 осіб³³. Більшість польських та українських дослідників вважають, що Легіон складався із 600 солдатів³⁴.

Незадовго до початку війни Легіон передислокувався до Медзіраборець і через села Відрань і Палоту підібрався впритул до польського кордону³⁵. В той час його учасників переозброїли (є свідчення, що вони отримали пістолети-кулемети МР-38) і вдягли в нову уніформу Вермахту (перекрашували в зелений колір і без відзнак)³⁶. Легіон приєднався до словацької армії. Отож, крім 1-ї дивізії «Яношік» ген. А. Пуланіха, 2-ї дивізії «Шкультеті» полк. Я. Імра, швидкісної групи «Калінч'як» і Третьої дивізії «Разус»

³⁰ Стебельський І. *Шляхами молодости і боротьби*. — К., 1999.

³¹ Узгоджуються з цими цифрами дані у: Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939*. — S. 354; Стебельський І. *Шляхами молодости і боротьби*.

³² В польському оригіналі: «[...] w Solivar – około 800 siczowców w mundurach niemieckich, w Ruska Nova Ves około 300 siczowców». Див.: *Kampania wrześniowa 1939 roku. Sprawozdania informacyjne oddział II sztabu naczelnego wodza. Dokumenty // Materiały. Dokumenty źródeł archiwalne, zeszyt 2 (maj 1986)*. — Warszawa, 1986. — S. 67. — Dok. č. 15. Принагідно висловлюємо подяку М. Гняздовському за надані матеріали.

³³ Sowa A. *Stosunki polsko-ukraińskie*. — Kraków, 1998. — S. 72.

³⁴ В'ятрович В. *Сотенний «Бурлака»*. — Львів, 2000. — S. 24; Мотыка Г. *Українська партизанка 1942 – 1960*. — S. 69.

³⁵ *A MV ČR. — F. 305-143-1. — Protokol Burlakovej výpovedi*. — S. 8.

³⁶ Чуев С. *Украинский легион*. — С. 174–175; *A MV ČR. — F. 305-143-1. — Protokol Burlakovej výpovedi*. — S. 8–9.

полк. А. Малара³⁷, на територію Південно-Східної Польщі був готовий вторгнутись і Український легіон полк. Р. Сушка, щоб у такий спосіб підтримати антипольський виступ українців.

Тим часом ставлення німців до участі українців у німецько-польській війні змінилось. Очевидною стала подвійна гра Берліна. Однак 18 серпня Абвер за посередництва май. Штольца (Schtoltz) звернувся до керівництва ОУН з вимогою привести в бойову готовність усі підпільні підрозділи на території Східної Галичини. Два дні по тому, 20 серпня, до Берліна викликали А. Мельника та Р. Ярого, які в наступні дні зустрілись на переговорах із шефом Абверу Вільгельмом Канарісом (Wilhelm Canaris)³⁸. Одночасно німці вели переговори з СРСР, які кінець кінцем вилились у підписання німецько-радянського пакту про ненапад (пакт Молотова—Ріббентропа). Отже, 23 серпня 1939 р. німці кардинально перекроїли карту Європи. З огляду на умови німецько-радянської угоди про поділ Польщі, було вирішено відмовитися від участі українців у конфлікті й надалі обережніше вступати в контакт із їхніми представниками в еміграції. 1 вересня 1939 р. було видано наказ про відкликання Українського легіону з лінії фронту і зарахування його до складу допоміжної служби німецької армії³⁹.

Словацько-польський кордон легіонери скоріш за все перетнули десь між 6 і 9 вересня 1939 р. Вони рухались по другій лінії (разом

³⁷ *Детальніше про підготовку словацької армії до походу на Польщу див. у: Vaka I. Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. — Bratislava, 2006. — S. 85–105.

³⁸ На цій зустрічі, крім остаточного узгодження планів щодо повстання українців у Польщі, йшлося про майбутнє Галичини. За деякими даними, В. Канаріс запевняв А. Мельника, начебто після завоювання Польщі ті її частини, де компактно проживають німці, будуть приєднані до Райху, етнічні польські території утворять маріонеткову державу, а на етнічних українських землях постане Західноукраїнська держава під німецьким протекторатом. Проте А. Мельник вирішив відмовитись від повстання, вимагаючи від Берліна додаткових гарантій. Крім того, митрополит Андрей Шептицький надав йому інформацію про зміст щойно підписаного пакту Молотова—Ріббентропа. У листі до Гітлера Мельник писав, що не може погодитись на повстання ОУН у Польщі, оскільки не бачить, заради чого це потрібно робити: «Спочатку німецький уряд має оголосити офіційну позицію, і лише тоді можна обговорювати ідеї німців щодо участі ОУН у війні проти Польщі та щодо повстання в тилу польської армії» (Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939*. — S. 354; Трофимович В. *Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939 – 1945*).

³⁹ Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939*. — S. 354.

із 2-ю словацькою дивізією «Шкультеті» і швидкісною групою «Калінч'як») на німецьких вантажівках під наглядом німецького офіцера май. Демела (Dehmel) і в супроводі конвою Вермахту⁴⁰ та не брали участі в боях (попереду воювала 57-ма дивізія ген.-май. Блума)⁴¹. Легіон рухався за маршрутом Санок—Устржикі—Леско—Кирів—Самбір—Комарно до галицької столиці — Львова у складі 14-ї німецької армії генерала В. Ліста (W. List)⁴². Коли він підійшов впритул до міста, то отримав наказ зупинитись. Річ у тім, що 17 вересня 1939 р. на Польщу напав Радянський Союз, його війська протягом кількох днів захопили Львів і всю Східну Галичину (як і решту областей Західної України та Білорусі). Тож Легіон мусив відступити разом із німецькими підрозділами до Кросна, звідки їх пізніше транспортували у район Устжика (Ustrzyk) на південно-сході Польщі для короткого перепочинку. В рядах Українського легіону запанував дух розчарування.

Пізніше Легіон перемістили до Санок, де він майже два тижні (до прибуття німецьких прикордонників) контролював нову лінію кордону (німецько-радянського) і виконував «очисні операції» проти розпоршених частин польської армії. Пізніше Легіон перейшов двома групами до Криниць і Закопаного. Там на початку листопада німці роззброїли і розпустили легіонерів, імовірно для того, щоб не дратувати своїх «спільників» — Радянський союз⁴³.

Пізніше частину учасників Легіону перекваліфікували, і вони ввійшли до складу Української допоміжної поліції, а також до військово-поліцейських формувань, призначених для охорони промислових об'єктів, залізниці, гірських перевалів, військових таборів і в'язниць, розкиданих на території Південно-Східної Польщі⁴⁴.

1943 р. за наказом ОУН більшість членів колишнього Українського легіону полк. Р. Сушка дезертирували з поліції і перейшли в ряди Української Повстанської Армії, що формувалась. А у 1946—1947 рр. вони знов опинились у Східній Словаччині, але тепер як учасники пропагандистських рейдів відділів УПА, які агітували проти радянської влади та комуністичної партії.

Ось так закінчився перший розділ епопеї українського державотворення «в тіні німецького походу». Проте він не був останнім. Ще перед нападом на Радянський Союз обидві фракції ОУН (мельниківці та бандерівці) із допомогою Німеччини сформували дві військові одиниці — т. зв. Дружини українських націоналістів (у документах Абверу їх позначали кодовими назвами: спеціальний загін «Нахтігаль» та організація «Роланд»)⁴⁵. Згодом вони так само були розформовані, і це спонукало бандерівську ОУН відвернутися від Німеччини. Натомість фракція мельниківців співпрацювала з Третім Райхом аж до кінця війни; 1943 р. спільно з Вермахтом вона сформувала 14 Waffen-Grenadier Division der SS (Galizien Nr. 1) — гренадерську дивізію військ СС «Галичина», яка 1944 р. взяла участь у придушенні словацького національного повстання в Центральній Словаччині⁴⁶.

⁴⁰ Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929 – 1939*. – S. 354.

⁴¹ Chłoupek B. *Banderovci*. – S. 176–177.

⁴² В'ятрович В. *Сотенний «Бурлака»*. – S. 24.

⁴³ Szcześniak A., Szota W. *Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i jej likwidacja w Polsce*. – Warszawa, 1973. – S. 67–69; В'ятрович В. *Сотенний «Бурлака»*. – С. 24; Chłoupek B. *Banderovci*. – S. 187–189; Стебельський І. *Шляхами молодості і боротьби; А MVČR*. – F. 305-143-1. – *Protokol Burlakovej výpovedi*. – S. 9.

⁴⁴ А MVČR. – F. 305-143-1. – *Banderovské organizácie OUN a UPA*. Див. також: Трофимович В.: *Роль Німеччини і СРСР в українсько-польському конфлікті 1939–1945*.

⁴⁵ Див.: Дзьобак В. та ін. *Організація Українських Націоналістів...* – С. 56–75.

⁴⁶ Детальніше див. у: Šmigel' M., Mičko P. *Evakuácia v znamení úteku. Utečenci z Ukrajiny a Poľska na Slovensku v roku 1944*. – Banská Bystrica, 2006. – S. 17, 77–89; Fremal K. *14. Waffen-Grenadier Division der SS (Galizien Nr. 1) v historickej spisbe o slovenskom hnutí odporu v rokoch druhej svetovej vojny // Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IV /Ed. M. Šmigel', P. Mičko*. – Banská Bystrica, 2005. – S. 388–399.